

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI

IMOM BUXORIY XALQARO ILMIY-TADQIQOT MARKAZI

IMOM BUXORIY SABOQLARI

3/2024

MUNDARIJA (2024/3)

Шовосил ЗИЁДОВ. Имом Бухорий мероси ва миллий кадрятларимиз уйғунлиги.....3

Sheikh Nuriddin KHOLIKNAZAR. Key phases in the evolution of fiqh and the fatwa system.....6

ВАТАНИМИЗ ТАРИХИ

Отабек МУҲАММАДИЕВ. Имом Доримийнинг Мовароуннахр ҳадис илми ривожда тутган ўрни.....8

Farhodjon ISMATULLAYEV. Xalqaro munosabatlar tizimida Samarqand shahrining o‘rni.....13

Муҳаммадихон БУЗРУКОВ. Самарқанд давлат университетида сақланаётган энг қадимги қўлёзма асарларнинг қоғоз таркиби хусусида.....16

Sunnatullo MUXIDDINOV. Samarqand ma’rifatparvarlarining Turkiston milliy matbuotini shakllanishidagi o‘rni.....20

Suxrob ERGASHEV. XX asr 20-yillarida O‘zbekiston ta’lim tizimi tarixshunosligi.....25

Исломбек АБДУХАМИДОВ. Ўзбекистон аҳолисининг Корея республикасидаги меҳнат мухожирлиги тарихи.....29

Шерқўзи АБДУЛЛОЕВ. Ўзбекистон таракқиётининг янги даври арафасида таълим тизимидаги вазият....34

Farrux FAYZIYEV. O‘zbekistonda nogironlar sporti.....38

Sherzod TO‘RAYEV. Janubiy O‘zbekiston aholisining ko‘chma turar joylari tahlili.....41

Mohinur MAMATHALILOVA. Farg‘ona vodiysining islomgacha bo‘lgan davrda o‘lkadagi diniy-ijtimoiy hayotning o‘ziga xos xususiyatlari.....46

АЖДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИ

Шуқурилло УМАРОВ. Буюк муҳаддис Имом Бухорийнинг оиласи бўлганми?.....50

Соатмурод ПРИМОВ. Ақида илмининг тадвин қилинишига таъсир кўратган омиллар.....53

Қодирхон МАҲМУДОВ. Ҳадис илмининг Ибн Ҳиббон давригача ривожланиш босқичлари.....56

Ҳошимжон НИЗОМИДДИНОВ. Ихтилофли Ҳадисларнинг Анвар Шоҳ Кашмирий талқинидаги ечими.....61

НОДИР МАНБАЛАР

Шаҳзод ИСЛОМОВ. “Ат-Тарихус сағир” асари ҳадис ровийлари тарихини ўрганишга оид муҳим манба.....65

Barot AMONOV. Badruddin Ayniyning ma’naviy merosi va hadis ilmiga oid asarlari tahlil.....68

Abduqahhor RAXMONOV. “Siyosatnoma” an’anasi va Abu Yusufning Horun ar-Rashidga tavsiyalari.....74

Тоҳир ЭВАДУЛЛАЕВ. Саффор Бухорийнинг “Талхисул адилла” ва Умар Насафийнинг “Ақоид” асарлари қиёсий таҳлили.....78

Отабек БАХРИЕВ. Абдулхай Лакнавийнинг фикхий масалаларга оид асарлари.....83

Sevara KARIMOVA. Manbalar asosida “Basmala”ning qiyosiy tahlili.....86

Sardor QUVONOV. Tasavvufning ma’naviy boyligi (Mavlono Orif Deggaroniy faoliyati misolida).....91

ИСЛОМ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН

Жамшид АЛИЕВ. Идлиб (Сурия)нинг экстремизм марказига айланиши сабаблари.....96

ИЖТИМОЙ ИНСТИТУТ

Ўқтам ШАКАРОВ. Ижобий ахлоқий муҳитни ташкил этишда меҳнатдан қониқиш ҳиссини таъминлаш параметрлари.....101

Акбар ЭШМУРОДОВ. Миллий таракқиётни таъминлашда миллий рухнинг ўрни ва аҳамияти....106

Fazliddin QODIROV. Shaxs fuqarolik madaniyatini shakllantiruvchi shart-sharoitlar.....110

Shohruh JUMAYEV. Farg‘ona viloyatidagi noislomiy diniy jamoalarning konfessional manzarasi.....114

Sirojiddin ABDUVOITOV. Zamonaviy xalqaro munosabatlar transformatsiyasini o‘rganishning metodologik asoslari.....117

ФАЛСАФИЙ МУШОҲАДАЛАР

Илхом РИЗАЕВ. Шарк ва Ғарб алломалари қарашларида ўз-ўзини ташкиллаштириш концепцияси.....120

Habibullo SADIBAQOSEV. Sharq mamlakatlarining xalqaro xavfsizlik borasidagi nazariy qarash va yondashuvlari.....125

G‘ayrat BABAXOLOV. Aholi ishbilarmonlik tafakkurini rivojlantirishda iqtisodiy xulq-atvorning o‘rni.....130

Баходир РАХМАНОВ. Мирзо Улуғбек ва унинг Самарқанд академияси маънавий меросида синергетик методологиянинг эвристик томонлари..133

Jaxongir PULATOV. Yangi O‘zbekistonning barqaror rivojlanish tendensiyalari va ularning ilmiy-nazariy asoslar.....139

Ravshonbek SAUROV. Rivojlangan xorij davlatlarida demokratiya va demokratizm prinsipi (falsafiy – kratologik yondashuvlar).....142

ЁШЛАР – КЕЛАЖАГИМИЗ

Жамшид ШОНАЗАРОВ. Жадидлар ғояси ва Янги Ўзбекистон стратегиясидаги уйғунлик.....145

БИР ҲАДИС ШАРҲИ

Кишиларга озор бермаслик.....149

Имон ҳаловати.....150

ЖАДИДЛАР ҒОЯСИ ВА ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИДАГИ УЙҒУНЛИК

Аннотация: XIX аср охири ва XX аср бошларида Россия мустанлакаси ҳисобланган Ўрта Осиё, Кавказ, Ўрта Сибир халқлари орасида бошланган миллий, маданий-маърифий тикланиш жадид ҳаракати сифатида намоён бўлди. Туркистон жадидлари халқни қолоқлик ва диний хурофотдан озод этиш, шариат тамойилларини ислоҳ қилиш, халққа маърифат тарқатиш ва миллий мухториятга эришиш ғоясини илгари суради. Жадидлар миллий бирлик, маънавий-маърифий ислохотлар билан жамиятни янгилаш, юксалтириш йўлларини излади. Ушбу мақолада юқорида қайд этилган фикрлар ҳақида сўз юритилган. **Таянч сўзлар:** жадид, ўзбек халқи, маърифатпарвар, маориф, диний эътиқод, жаҳолат, озодлик, тараққиёт, зиёли.

Annotation: In the late 19th and early 20th centuries, the national, cultural and enlightenment revival between the people of Central Asia, the Caucasus and Central Siberia, which was a Russian colony, appeared as a motion. Turkistan Jadids are committed to the liberation of the people from backwardness and religious prejudice, reforming the principles of Shari'a, promoting the nation and achieving national autonomy. Jadids sought for the ways to renew and uplift the society through national unity, spiritual and enlightenment reforms. This article discusses the mentioned ideas of the author. **Keywords:** modern, Uzbek people, enlightened, educational, religious faith, ignorance, freedom, development, intellectual.

Аннотация: В конце XIX – начале XX века среди народов Средней Азии, Кавказа и Средней Сибири в качестве национального, культурно просветительского возрождения стало зарождаться движение джадидов. Туркестанские джадиды выдвигали гипотезу освобождения народа от отсталости и религиозных суеверий, реформирования принципов шариата, распространение просвещения среди народа, достижения национальной автономии. Джадиды искали пути обновления и подъема общества посредством национального единства, духовно-просветительских реформ. В данной статье обсуждаются вышеупомянутые автором идеи. **Ключевые слова:** современный, узбекский народ, просвещенный, образовательный, религиозная вера, невежество, свобода, развитие, интеллектуальный.

Жадид ҳаракати том маънода маърифатпарварлик ҳаракатидир. Маърифат тушунчасининг луғавий маъноси билиш, таниш ва билим демакдир, ёки кишилар билими, маънавиятини оширишга қаратилган таълим-тарбия жараёнидир. Маориф тушунчаси эса, табиат, жамият ва инсон моҳияти ҳақидаги турли билимларни акс эттиради. Маърифатли киши деганда фаннинг бир ёки турли соҳаларидан маълум билим ва йўналишларни эгаллаган деган мазмун қасб этади. Маърифатни ҳаётга сингдириш маориф тизими орқали амалга оширилади. Демак, маърифат билим ва маданиятнинг қўшма мазмуни бўлиб, маориф эса ана шу мазмунни ёйиш воситасидир. Маърифатпарвар маърифат учун курашувчи, билим тарқатувчи ва берувчидир. Жамият тараққиётида бир босқичдан кейинги босқичга ўтиш маърифатпарварликдан бошланиб, замонанинг етук, онгли, билимли кишилари маънавият ва маърифат тарқатган. Алалоқибат, маърифатли кишилар маънавий қарамлик, қўрқув ҳамда ҳадиксирашларни бартараф этиб, бекиёс куч-қудрат, салоҳият эгаси бўлади. Маърифатли кишилар миллат ва Ватан озодлиги, халқнинг маънавий уйғоқлиги ва маърифати учун курашади. Айнан шу нуқтаи назардан халқимиз ҳамиша илму маърифатга интилиб келган. Халқимизнинг етук вакиллари дунёвий ва диний илмларни уйғунлаштириб, жаҳон тараққиётига

буюк ҳисса қўшган. Булар Форобий, Ибн Сино, Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, Термизий, Мотуридий, Улуғбек ва бошқа кўплаб буюк алломаларимиздир. XIX аср охири ва XX аср бошларида Туркистон жамиятида маънавий инқироз чуқурлашган бўлиб, миллий маданиятни кўтармай туриб, умуминсоний кадрятлардан халқ баҳраманд бўлмасдан, маърифий ва тарбиявий ишлар кенг йўлга қўйилмасдан ижтимоий ва иқтисодий тараққиётга қадам қўйиш мушкул эди. Шу сабабдан жадидлар миллатнинг маънавий камолоти маърифатга эришиш билан юз беради, деб тушунди. Бунинг учун мактабларда дунёвий билимларни бериш билан ислохот қилиш заруриятини уқтиришар ва миллий уйғониш ва миллий онг уйғонишида жиддий роль ўйнаган эди. Жадидлар ўз қарашларини чуқур ишлаб чиқиб, уни ҳаётга татбиқ қилишда фаоллик кўрсатган. Шундай маърифатпарварлардан Маҳмудхўжа Бехбудий, Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Абдулла Авлоний, Мунаввар Қори, Файзулла Хўжаев, Сўфизода, Исҳоқхон Ибрат ва бошқалар миллат камолотини юксалтириш, кадрини ерга уришга йўл қўймаслик учун саъй-ҳаракатларни кучайтирди.

Маърифатпарвар жадидлар жуда оғир шароитларда, ғоявий-сиёсий тазйиқларга қарамасдан миллат маънавий юксалиши учун шарт-шароит ва имконият яратишга ҳаракат қилди. Тарихнинг бундай

мураккаб бурилиш палласида миллат онгини уйғотиш ва юксалтириш, миллий ифтихор туйғуларини кучайтиришни биринчи даражали вазифа, деб билди. Улар халқ болалари учун мактаблар очар, ўқув қўлланма, дарслик, китоблар, мақолалар ёзар, дарс ҳам берарди. Бу йўлда ҳатто, ўз шахсий маблағларини ҳам аямаган. Бундай саховатпешалик бизнинг ҳозирги кунда ҳаётий зарурат ва аҳамияти бекиёсдир. Ижтимоий тармоқлар орқали асосан четдан, баъзан ҳатто мамлакатнинг ўзида ҳам Конституция ва қонунларга зид позициялар илгари сурилаётгани, жумладан, диний эътиқод ниқоби остида ёшларни маърифатга эмас, жаҳолатга ундаш ҳолатлари пайдо бўлмоқда. Бундай вазиятда жамиятда жаҳолатга қарши маърифат билан курашишни кучайтириш, эҳтиёткорлик ва огоҳликни ошириш лозим.

Жадидлар ҳаракати XIX аср охири XX аср бошларидаги Россия мустамлакачилиги зулмини бошидан кечириётган туркий халқлар уйғонишининг бошида турган “учинчи муаллим” Исмоилбек Гаспаринский (Гаспарали) эди. Бу ном юз йил мукаддам туркий дунёдаги энг машхур ном эди. Уни Қашқардан Лондонгача, Санкт-Петербургда Бомбайгача билар эдилар. У чиқарган “Таржимон” газетасининг 1908 йилдаги 25 йиллик тўйида Хитойнинг “Таранча”сидан табрик телеграммаси келган. 1910 йили эса Франциянинг энг эътиборли журналларидан “Ревю де Манде мусулман” унинг миллат олдидаги буюк хизматлари учун номзодини “Тинчлик борасидаги Халқаро Нобел мукофоти”га тавсия қилган ва буни хорижий мамлакатлардаги жуда кўп матбуот органлари қўллаб-қувватлаб чиққан эди.

У вафот этган 1914 йилнинг 11 сентябрида машхур Наримонов ёзади: “Миллат Исмоилбей каби қаҳрамонларини унутса ўз ҳаётини барбод этажакдир”. Бехбудий сўзлари билан айтганда, “Русиядаги бутун турк-татар халқларини жуда оз тарихий муддатда хайр хушлик йўли билан яхлит бир миллий оилага бирлаштироққа ноил бўлди”.

Жадидлар бугунги куннинг долзарб масалаларига ғоят оҳангдошдир. “Икки эмас, тўрт тил лозим” [3] ёзади Бехбудий, “Ҳиммат ва саботи бўлмаган миллатнинг ҳаққи ҳаёти йўқдир”. Абдулла Авлоний, халқни фақат маърифатгина ёруғликка олиб чиқади, деб ишонган. Бундан ташқари, Исмоилбек Гаспарали, Маҳмудхўжа Бехбудий, Аҳмад Заки Валидий, Чўлпон, Фитрат, Қодирий ва бошқалар миллий уйғониш ҳаракатининг илк қалдирғочлари эди. Фақат биз узоқ вақт уларни ўз номи, ўз тавсиф-талқини билан атай олмай келдик [4].

Минг истиҳола билан тилга олган тақдирда ҳам мафкуравий, андозаларга мослаш учун гоҳ октябрь инқилоби куйчиси, гоҳида эса мураккаб киёфали ижодкор деган тавсифларни қўллашга мажбур

бўлардик. Жадидга “буржуа” сўзи қўшилади-да, “адресиз” урилаваради. Холбуки, у ном остида деярли одам қолган эмас. Бу бизнинг сиёсатимиз билан амалиётимиз ўртасидаги ўтиб бўлмас чоҳнинг бир ифодаси эди [2:3].

Туркистон зиёлилари Исмоилбек Гаспиралининг фикрларидан хабардор эди. Улар маърифатпарварнинг “Оврупо маданиятига бир назари мувозана” асари билан ҳам таниш бўлган. Чунки Истанбул билан борди келди, Усмонли даврий матбуоти намуналарининг Туркистонда ёйилиши, ниҳоят, Маҳмудхўжа Бехбудийнинг 1906 йилда эълон қилган “Хайрул умури Авсатухо” (Ишларнинг яхшиси ўрғачасидир) мақоласи шундай хулоса чиқаришга имкон берди. Бу даврда Россия сиёсий саҳнасида 4 фирқа мавжуд эди. Монархистлар (буйрукратиян мустабид) партияси, Кадетлар (“Машрутаи Авомия”) партияси, социалистик (“Иштирокион”) партия, Россия мусулмонлари иттифоқи партияси.

Монархистлар мавжуд тузумнинг химоячиларидир. Уларнинг келажаги йўқ. Мамлакатни таназзулга солган – шулар. Улар ҳокимият тепасида турсалар, Туркистоннинг янада хароб бўлиши аниқ. Ҳатто секин-аста йўқ бўлиб кетиши ҳам мумкин. Туркистон ҳозир шундай босқичда турибди. Афсуски, бу сиёсатни ҳамма ҳам билавермайди. Чунки кўзбўямачилик кўп. Милйўнур (миллионер) йўқ эди...”, дейдилар, 6 миллион туркистонлик орасида 3 та миллионер бор. Уларни ҳам миллионер деб бўлармиди?! Катта иморатлар ҳаммаси яхудийларники, Овруполикларники. Туркистонликлар синмоқда... вақфлар кетган, мадрасалар хароб ..., келажак йўқ [1:145].

Бу борада маърифатпарвар олим Саид Ризо Ализода ҳам катта ишларни амалга оширди. У Самарқандда мадрасалардан бирида олти йил таҳсил олгач, ўша ердаги Демуров босмаҳонасига ҳарф терувчи бўлиб ишга қиради. Босмаҳонада ёши анчага борган француз аёли ишлар эди. У француз тилини ёш Ализодага ўргатади. Кейинчалик у инглиз, немис, араб тилларини ҳам шу ерда ўрганади. Иврит тилини ўрганиш учун яхудийлар яшайдиган маҳаллага қатнайди.

Ализода ни ўз яқинлари руслар атрофида ўралашиб юргани учун ёқтирмайди. Маҳмудхўжа Бехбудий томонидан чоп этилган “Самарқанд” газетаси, “Ойна” журнали билан ҳамкорлик қилади. 1914 йилда ўз ҳисобидан ўзбек тилида “Телеграф хабарлари” номи варақа чиқаради. 1917 йилда “Шарқ” газетасида муҳаррир, “Хуррият” газетасида таржимон ва муҳбир, 1922 йилдан “Зарафшон” газетасида бўлим мудир бўлиб ишлайди. 1919 йилда “Шарқ машғали” номи билан ҳафталик журнал ташкил этади.

Адади 4 минг нусхага яқин бўлган бу журнал Ўрта Осиё, Кавказ ортидан ташқари, Афғонистон, Эрон, Туркия, Ҳиндистон ва бир қанча араб мамлакатларига тарқалган эди. Саидризо Ализоданинг танқидий мақолалари, фельетонлари Бахпул, Замбур, Ренебар, Боғишамолий, Шапалоқ, С.А каби тахаллуслар билан “Туркистон хабарлари”, “Камбағаллар уйи”, “Хуррият”, “Мехнаткашлар товуши”, “Бухорои шариф”, “Турон”, “Самарқанд овози” газеталари, “Машраб”, “Мулла Мушфикий” журналларида чоп этилган. Шўро инкилобигача бўлган даврда у биринчилардан бўлиб маҳаллаларда камбағал деҳқон фарзандлари учун жаҳид йўналишидаги мактабларни очди ва у ерда муаллимлик қилди.

Ўтган йиллар мобайнида Саидризо Ализода жаҳид ҳаракатининг пешқадамларидан бири сифатида дарслик ва қўлланмалар тузади. Ўзбек мактаблари учун “Биринчи йил номли алифбо ёзиб, бепул таркатади. Тожик тилида “Сарф ва нахв” (1934), ўзбек тилида “Ҳосилот” (1926) китобларини чоп этиради. У Самарқандда яшайдиган руслар учун кечки курс очиб, уларга ўзбек ва форс – тожик тилларини ўргатади. Маърифатпарвар аллома Абдулла шоир билан янги Озарбайжон алифбосини тузади. 1933-1934 йилларда икки жилдли русча-тожикча луғат тузиб, нашр этиради. Саид Ризо Ализода 1933-1937 йилларда ҳозирги Самарқанд давлат университетида талабаларга араб ва форс тилларидан дарс беради. Улар орасида ўша пайтда шу ерда таълим олаётган Ҳамид Олимжон, Ўткир Рашид каби шоирларга, журналист Шароф Рашидов, файласуф Иброҳим Мўминов каби кўплаб таниқли инсонлар бўлган. Саид Ризо Ализода ўз умри давомида 13 тилда гапиришни, ёзишни мукамал эгаллади. У Пушкин, Толстой, Гюго, Мопассан, Карамзин ва бошқа классик ёзувчилар асарларини ўзбек тилига таржима қилди. Қадимшунослик, география, тарих, астрономия, араб грамматикаси сингари жами 23 та китоб ёзди. Маҳмудхўжа Бехбудий билан “Самарқанд” газетасида елкама елка ишлаган даврларда газета саҳифаларида нопок мансабдор тўраларни танқид қилди. Ализода халқнинг илмли, маърифатли, маданиятли бўлишига ҳисса қўшишни ўзининг ҳаёт мазмуни деб билди.

Ўша пайтда шўро тузуми ёш авлоднинг илмли бўлиши учун шароит яратиб беради, деб ишонди. Ўзининг маънавий уйғониш давридаги жўшқин ва серкирра фаолияти ва хизматлари учун маърифат қаҳрамони деган унвон билан тақдирланди. Аммо уни кейинчалик Сталин портретининг орқа томонини осиб қўйган, деб айблашди. Унинг дўстлари қаттиқ босим ва қийноқлар остида Ализодага қарши кўрсатма бериб, тухматдан иборат бўлган ёзувларга имзо чекди. (Гувоҳлардан бири ўлимидан икки кун олдин Ализоданинг неварасидан кечирим сўраб, уни тухмат қилишга мажбур қилганларини тан олган).

Ализода дўстлари билан юзма-юз қилишни талаб қилади, лекин маҳбусни Тошкентга жўнатишади. Орадан қирқ йил ўтгандан сўнг, 1985 йилда набираси Фарҳод Ализода бобоси хокини Самарқандга кўчириш арафасида унинг жағларида биттагина тиши қолганини кўрган.

1987 йилда Ализоданинг невараси Фарҳод Ализода Владимирдаги ДХК архивига боради ва бобосининг тергови қандай олиб борилганини аниқлайди. Саид Ризо Ализоданинг шахсий делосида латта парчалари, папирос қоғозлари сақланган. Бунинг эвазига у ўзи учун бериладиган нонларни қамокхона кузатувчиларига берган. “Сиёсий маҳбуснинг барча фикрлари араб алифбоси ва форс тилида ёзилган ва бу ёзувни қамокхона бошлиқлари ҳам тушунмаган. Кўпгина латта парчаларида ҳатто қон излари ҳам қолган. Маълум бўлишича, Ализода шўро давридаги энг дахшатли қамокхоналаридан бирида, бир кишилик камерада 8 йил умрини ўтказган. Энг фожиали томони, Ализодага ёлғон кўрсатма берган одам унинг энг яқин дўсти эди. У кейинчалик машҳур ёзувчига айланади. Орадан бир қанча вақт ўтиб, у ҳам НКВД томонидан қамокка олиниб, Сибирга сургун қилинади ва ўша ерда оламдан ўтади. Ализода халқ душмани деб эълон қилингандан кейин шаҳар ижроия қўмитасида фаолият кўрсатаётган ўғли, фабрикада ишлаб турган укаси ҳибсга олинади. Ализоданинг оиласи боқувчисиз қолади. Ўша пайтда Саид Ризо Ализоданинг янги китоби чоп қилинган бўлиб, катта қийматдаги қалам ҳаққи олиш имконияти бор эди. Лекин терговчи Ализодага пулни олиш учун ишончнома ёзишга рухсат бермайди. Маълум бўлишича, унга икки марта айблов эълон қилинган бўлиб, ҳеч бири исботланмаган. Ализоданинг айбловларини тан олмагани, ҳужжатларни имзоламагани учун ваҳшийларча қийноққа солинади. У қийноқлар туфайли ҳушидан кетар, ўзига келиши учун маҳбус устидан музли сув қуйилиб, яна қийноққа солинади. Ализода уч йил мобайнида Тошкентдаги тергов камерасида ҳибсда сақланган. Кейинчалик Москвада Ализодага ҳукм чиқарилиб, уни Тоболска – бир пайтлар декабристлар жазо муддатини ўтаган жойга сургун қилинади.

Кучли қийноқ ва совуқ натижасида Саидризо Ализода сил касалига йўлиқади. Унинг ўлиб қолишидан қўрққан турма раҳбарияти Саид Ризо Ализодани Владимир шаҳридаги сиёсий маҳбуслар сақланадиган жазони ўташ колониясига жўнатади. Оғир қийноқлар, руҳий босимлар Ализоданинг соғлигига таъсир қилиб, у ўша ерда вафот этади. Невараси Фарҳод Ализода узок йиллар мобайнида бобосининг қамокхоналарда кечган ҳаёт йўлини ўрганди, изланди. У 1987 йилда Владимир шаҳридаги турма қабристонидан мустабид шўро тузуми

таҳқирларига бардош бериб, руҳан синмаган, ватан озодлиги учун жонини фидо қилган бобосининг қабрини топди.

Фарҳод Ализода шаҳар ҳокимидан бобосининг хокини Самарқандга олиб кетиши учун руҳсат сўрайди. Ҳоким Саид Ризо Ализоданинг иврит тилини билганини эшитиб, шундай дейди: “Биз бобонгизни биламиз. Мен яҳудий бўлганим ва бу тилни билмаганим учун афсусдаман. Сизга албатта ёрдам бераман”. У маҳаллий амалдорлар қибри, диёнатсизлиги туфайли анча сарсон бўлди. Фарҳод Ализода ўн йил давомида бобосининг қабрини қўчириб келиш учун керакли ҳужжатларни тўплади ва ниҳоят узоқ сарсонгарчиликлардан сўнг улғунсоннинг хоки ўз юртига қайтди ва Самарқандда қўним топди.

Ушбу мақола XIX аср охири ва XX аср бошларида Ўрта Осиёда, хусусан Туркистонда юзага келган жадидчилик ҳаракати ҳақида батафсил маълумот беради. Мақолада куйидаги асосий фикрлар илгари сурилган:

1. Жадидчилик ҳаракати асосан маърифатпарварлик ғояларига асосланган бўлиб, халқни маърифатли қилиш, диний хурофотлардан озод этиш ва миллий ўзликни англашга қаратилган эди.

2. Жадидлар халқ учун янги усулдаги мактаблар очиш, дарсликлар яратиш, газета-журналлар нашр этиш орқали ўз ғояларини тарқатишга ҳаракат қилганлар.

3. Исмоилбек Гаспирали, Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдулла Авлоний каби маърифатпарварлар жадидчилик ҳаракатининг етакчилари бўлган.

4. Жадидлар фаолияти нафақат таълим соҳасида, балки ижтимоий-сиёсий ҳаётда ҳам муҳим роль ўйнаган.

5. Мақолада жадид намояндаларидан бири - Саид Ризо Ализоданинг ҳаёти ва фаолияти батафсил ёритилган. Унинг кўп тилларни билиши, маърифатпарварлик фаолияти ва кейинчалик қатағон қилиниши ҳақида маълумот берилган.

6. Жадидчилик ҳаракати гарчи қисқа муддат давом этган бўлса-да, Ўрта Осиё халқларининг миллий уйғониши ва маънавий тараққиётида муҳим аҳамият касб этгани таъкидланган.

Хулоса қилиб айтганда, мақола жадидчилик ҳаракатининг моҳияти, мақсадлари ва унинг намояндалари ҳақида кенг камровли маълумот беради, шунингдек бу ҳаракатнинг Ўрта Осиё халқлари тарихидаги ўрни ва аҳамиятини кўрсатиб беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бегали Қосимов. Уйғонган миллат маърифати. – Т.: Маънавият, 2011.
2. Исмоилбек Гаспиринский. Ҳаёт ва мамот масаласи. – Т.: Маънавият, 2006.
3. “Ойна” жаридаси. 1913 йил, 12-сон
4. “Янги дунё” газетаси. 1911 йил, 11-сон.

